

МОНГОЛ АРДЫН ДУУГ ОРОС ХЭЛ РҮҮ ОРЧУУЛАХ АСУУДАЛД

Д.Цэдэнжав⁸⁴ (МУБИС)

Түлхүүр үгс: универсали, реали, ардын ёс заншил, дуу хуур, дууны агуулга, үзэл санаа, хэлбэр

Аливаа улс үндэстэн эрт дээр үеэс бие биеийн хэлийг судлан, түүх, соёл, шинжлэх ухаан, уран зохиолтой холбогдол бүхий бичиг зохиолыг орчуулан ашиглаж, өөрсдийн түүх соёлын өв, оюуны сангаа баяжуулсаар иржээ. Хоёр буюу хэд хэдэн хэлний үзэгдлийг харьцуулан үзэхэд аль алинд нь байдаг адил төстэй ерөнхий ухаарал арвин байхын зэрэгцээ тухайн ганц хэлэнд л байдаг, бусад хэлээр орчуулахад бэрхшээлтэй онцгой зүйлс бий. Хэлэнд байгаа ерөнхий зүйлийг судлаачид хэлний нийтлэг буюу универсали хийгээд онцгой зүйлийг нь реали гэж нэрлэдэг. Энэ нь нийгэм соёлын болон газар нутгийн ялгаа, хүн ардын ахуй амьдрал, зан заншлын өвөрсөц хэвшилтэй холбоотой. Ийм реалийн нэг бол монголын ардын дуу, түүний дотор уртын дуу билээ.

Монгол ардын уртын дуу бол монгол ардын дууны сонгодог хэлбэр даруй мөн бөгөөд дэлхий дахинд ардын дууны шинж төлөвтэй харьцуулан үзэхэд нэн өвөрмөц, гайхам сонин, чухам Монголын урлал юм. Монголын уран зохиолыг өөр хэл рүү орчуулах явцад тохиолдох бэрхшээлийн нэг бол монгол ардын дуунд агуулагдсан монгол хүний сэтгэлгээ, гоо сайхны таашаал, ертөнцийг үзэх үзэл, байгальтайгаа харьцах харьцааг дамжуулан илэрхийлэх явдал байдаг.

Орчуулагч нар ардын дууг тухайн эх зохиолын үйл явдал, үзэл санаанд нь тохируулан орчуулж иржээ. Үүний жишээ болгож Ч.Лодойдамбын “Тунгалаг Тамир” романд орсон ардын дууны орчуулгыг авч үзье.

Уг зохиолын гол баатар Төмөрийн дүрийг товойлгон гаргасан уран сайхны хэрэгслийн нэг бол түүний дуулдаг ардын дуу “Эрдэнэ засгийн унага” юм. Энэ дууг Төмөр Түгжилтэй цуг явж байхдаа дуулдаг:

“Хэсэг явсны дараа Төмөр дуулж хоёул зэрэгцэн дорно зүг хатируулав.
Төмөр нам бөгөөд дургисан бүдүүн хоолойгоор:

Эрдэнэ засгийн унага юу даа
Эрвэлзэж хийсэн жороо доо хөө
Элсэн манхан нутагтайдаа хөө
Эмгэн буурал ээжтэйдээ хөө
Төв засгийн унага юу даа
Тонолзож хийсэн жороо доо хөө

⁸⁴ МУБИС, НХУС, доктор, профессор

Тонж хоёр сэтгэлийг хөө
Сална гэж л санасангүй дээ”

гэж шуранхайлан дуулж явахад энгэрээр үлээсэн салхи дээлийг нь хөөргөж нисэх гэж дэгдэж байгаа бүргэд шиг харагдаж байлаа”/Т.Т.х.68/. Гэтэл орчуулга нь: “Затем они поехалирядом. /П.Т.с.57./” гэсэн байна.

Энд зохиолч жирийн монгол хүний сэтгэлгээ, гоо сайхны таашаал, ертөнцийг үзэх үзэл, байгальд хандах хандлагыг Төмөрийн дүрээр чадмаг илэрхийлсэн байна.

Гэтэл энэ ардын дууг орчуулалгүй орхисон нь эх зохиолын найруулга, гол баатрын дүрийг орчуулгадаа бүдэгрүүлж, зохиолчийн санааг бүрэн дамжуулж чадсангүй. Энэ нь дараа дараагийн үйл явдлын орчуулгад сөрөг нөлөө үзүүлжээ. Жишээ нь, Төмөр баригдаад шоронд сууж байхдаа ч энэ дуугаа дуулж, Дулмаадаа мэдээ дамжуулдаг. Дулмаа ч хайрт ханийнхаа дуулах дуртай энэ дууг амьдралын хүнд хэцүү үед дуулж өөрийгөө зоригжуулдаг. Дууны энэ залгамж холбоо орчуулгад алдагдсан байна.

Тус романд монгол ардын ёс заншил, дуу хуур, амьдралын хэв маяг өргөн тусгагдсан байдаг. Зохиолын эхний нүүрэнд ардын гурван дууны хэсгээс татал /эртний ном зохиолд товчит толт ч гэсэн байдаг/ оруулсан нь зохиолын ерөнхий утгыг товчлон илэрхийлэх арга бөгөөд үүнийг орчуулганд дараах байдлаар буулгажээ:

Хоёр хангайн нутаг
Хүрэнтэж найгаад байна.
Хошууны олон Тамир

Санагдахуйяа янзтай (Ардын дуу).[3, 12] гэсэн хэсгийг нь орчуулалгүй орхиж, дараачийн хоёр дууны хэсгийг М. Тарасовагийн орчуулгаар тавьжээ:

Тунгалаг Тамирын зүлгэнд нь
Зүйлийн өнгийн маань цэцэг
Дуртмал хурц нарны гэрлээр
Тогтож ядан ганхана.
Дасаж таньсан нөхөдтэйгөө
Даамай амраг хүүтэйгээ
Дандаа ханилдаг ч болоосой
Дандаа жаргадаг ч болоосой (Ардын дуу)[3, 12] гэсэн хэсгийг
“Шумят воды Тамира,
Пронизанные светом,
Серебряные травы
Поют, обнявшись с ветром.
Но отцветает клевер
На берегу Тамира,
А сердце хочет верить,

Что не разлюбит милый” (Народная песня)»[6,10] (в переводе М.Тарасовой) гэсэн байна. Дууны үгийг орчуулагч М.Тарасова орос хэлтэй уншигчдын таашаалд нийцүүлэн орос яруу найргийн хэлбэрт оруулжээ.

Дараагийн дуу нь:

Эрэвгэр багахан хүрнийгээ
Эцнээ гэж санасангүй
Энэхэн хоёр сэтгэлийг
Гажна ч гэж санасангүй” (Ардын дуу) [3, 12] гэснийг

“Не думал я, что мой гнедой
Собьёт себе копыта,
Что клятва и тобой и мной

Будет позабыта...” (Народная песня).[6,10] гэж орчуулсан нь дууны утга агуулга төдийгүй, шүлэглэсэн хэлбэрийг нь дамжуулсан нь монгол ардын дууны үзэл санаа, агуулга, хэлбэрийг орос хэлээр илэрхийлэх боломж байдаг юм байна гэж бодмоор.

Хоёрдахь ном нь мөн л ардын дууны таталаар эхэлж байна:

Уужим талбай байвч
Устай намгийг нь мэдээрэй.
Учирсан амраг байвч

Ухаан сэтгэлийг нь таниарай (Ардын дуу) [3, 309] гэснийг А.Дамба-Ринчино гуай:

“И в степи можно встретить болото.

И любимого надо хорошо знать” (Из народной песни) [6,248] гэж өөрөө орчуулан дууны үгийн товч утгыг гаргахдаа үргэлжилсэн үгээр илэрхийлжээ. Хоёр дахь дууны:

Сайр шандын усыг
Шавхаад шавхаад барахгүй.
Сайн хүний үрийг

Дараад дараад дийлэхгүй (Ардын дуу) [3, 309] гэсэн үгийг А. Дамба-Ринчино гуайн орчуулганд

“Родник невозможно вычерпать” (Народная поговорка)[6,248] гэж буужээ. Энд орчуулагч ардын аман зохиолын нэг хэлбэр– ардын дууг аман зохиолын өөр хэлбэр болох зүйр цэцэн үгээр орчуулан агуулгыг нь дамжуулахыг хичээжээ.

Гурав дахь дууны:
Жороо баахан улааныг
Жолоогий нь дөмөөд мордоорой.
Зорьсон газар холхон шүү
Зоригоо битгий мохоорой (Ардын дуу) [3, 309] гэснийг

“Долог путь до цели,

Будь отважен до конца” (Из народной песни)[6, 248] А.Дамба-Ринчино гуай гэж орчуулжээ. Энд орчуулагч дууны агуулгыг голлон анхаарч хэлбэр талыг үгүйсгэжээ.

Монгол судлаач, орчуулагч нар монголын утга зохиолыг орос хэлнээ орчуулж байгааг түүхийн үүднээс хоёр чиглэлд хуваан үздэг ажээ / О.Э. № 2. х.66/. Үүний нэг нь эрдэм судалгааны хэрэглээнд зориулсан эх бичигтээ үлэмж ойрхон голдуу монгол ардын аман зохиол, эртний утга зохиолыг орчуулсан

эрдэм шинжилгээний орчуулга, нөгөө нь монголын уран зохиолыг өргөн олон уншигчдад танилцуулахад зориулсан уран сайхны орчуулга юм.

Монгол ардын дууны эрдэм судалгааны орчуулга нь тухайн зохиолын найруулга, үйл явдлын хэлхээ, баатруудынх нь онцлогт таарах эсэх нь эргэлзээтэй. Манай зохиолчид өөрийн уран бүтээлдээ ардын дууг ашиглан олон сайхан дүр бүтээдэг. Гэтэл нэг ардын дууг зохиол тус бүрийн үзэл санаанд тохируулан өөр өөрөөр орчуулаад байж болохуу? Ер нь ардын дууг орчуулах ямар арга зам байна вэ? Та бүхэн энэ талаар санал бодлоо хуваалцана уу.

Литература:

1. Адьяа О. Орчуулга: онол, туршлага, сургамж / О. Адьяа - Улаанбаатар, 2008.
2. Дүгэрсүрэн Т. Чадраабалын Лодойдамба(1917 - 1970). Жизнь и творчество: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Т. Дүгэрсүрэн; Ин-т Востоковедения. – М, 1979. – 26 с.
3. Лодойдамба Ч. Тунгалаг Тамир / Ч. Лодойдамба // Монголын уран зохиолын дээжис, - Улаанбаатар. 1997. - Т. 30. – 632 с.
4. Сдобников В. В. Теория перевода /В. В. Сдобников, О. В. Петрова. - М.: Восток-Запад, 2006. – 444 с.
5. Чадраабалын Лодойдамба. Прозрачный Тамир / Ч. Лодойдамба. - М. : Прогресс, 1981. – 496 с.

Аннотация: Художественный перевод сближает народы и в то же время утверждает культурную самостоятельность и их национальное своеобразие. Передача компонентов национального колорита монгольских народных песен, связанных с образом жизни народа, представляет большие трудности из-за яркой национальной специфичности. Автор просит делиться своим мнением по этому вопросу.